

KABOOM
ημερολόγια πριν από τη μεγάλη έκρηξη

10

διορθώσεις

επειδή ο δαίμων του τυπογραφείου χτύπησε ορισμένα
αντίτυπα του τεύχους μας,
ακολουθούν οι συμπληρωματικές σελίδες

είναι ότι αυτή την υλική εξάρτηση τα ιδρύματα την καταφέρνουν, ρεαλιστικά μιλώντας, με ελάχιστα λεφτά και μπόλικη, μπόλικη καλή πίστη ή/και φιλοδοξία εκ μέρους των ευεργετηθέντων. Γιατί, πράγματι, συνήθως οι χρηματοδοτήσεις είναι σχετικά μικρές, τα λεφτά με τίποτα δεν φτάνουν για όλους, και οι περισσότερες επαγγελματικές θέσεις που αναφέραμε παραπάνω είναι από αρκετά έως πολύ επισφαλείς εργασιακά. Κι όμως, το κύκλωμα του πολιτισμού (με τα ιδρύματα ως όλο και σημαντικότερους κόμβους του), δημιουργεί πολύ αποτελεσματικούς μηχανισμούς οικονομικής και επιθυμητικής μικρο-εξάρτησης, διατηρώντας διαρκώς ζωντανή την υπόσχεση ότι όλοι είναι πιθανό να επωφεληθούν αν παίξουν σωστά τα χαρτιά τους και υπάρχει το σωστό timing ή γίνει η κατάλληλη γνωριμία ή σε προσέξει το κατάλληλο άτομο. Όλοι είναι δυνητικά fellows και residents, όλοι είναι ταυτόχρονα εντός και εκτός της ζώνης επιρροής του ιδρύματος, έστω κι αν είναι μισο-εντός, έστω κι αν είναι μισο-εκτός. Αν μια πόρτα παραμένει διαρκώς μισο-ανοικτή, τότε σχεδόν σε εγκαλεί να παραμείνεις κοντά της, να κάνεις κύκλους γύρω της, να ρίξεις και καμιά κλεφτή ματιά μέσα της. Γιατί να την κλείσεις;

Ακόμα κι αν κάποιος δεν έχει περάσει ούτε απ' έξω από ένα ίδρυμα, είναι εύκολο να καταλάβει το πώς ένα τέτοιο οικονομικό, ιδεολογικό και συναισθηματικό περιβάλλον δημιουργεί αρκετά σκληρές συνθήκες ατομικού ανταγωνισμού. Κι η ιδιαίτερη ψυχοπαθολογία αυτού του περιβάλλοντος είναι ότι, ακριβώς επειδή μιλάμε για τέχνες και γράμματα όπου ισχύουν κανόνες καλής συμπεριφοράς και οι άνθρωποι υποτίθεται πως είναι καλλιτεργημένοι, έχοντας θεωρητικά ως προτεραιότητα την καλλιτεχνική ή διανοητική έκφραση και όχι το ατομικό συμφέρον, αυτός ο ανταγωνισμός, η ζήλια και η καχυποψία συνυπάρχει με τη μεγαλύτερη και πιο κραυγαλέα επιτέλεση ευγένειας, αβρότητας και αλληλοσεβασμού. Τα αντιφατικά αυτά συναισθήματα όχι μόνο δεν βραχυκυκλώνουν το κύκλωμα της κουλτούρας, αλλά στην πραγματικότητα το καλιμπράρουν κιόλας, κάνοντάς το πολύ πιο αποδοτικό και λειτουργικό, εξατομικεύοντας και ιδιωτικοποιώντας τη δραστηριότητα των υποκειμένων μέχρι το πιο μύχιο και μοριακό επίπεδο, έτσι που πλέον γίνεται αυτόματα και μηχανική. Θα μπορούσαμε εδώ να χρησιμοποιήσουμε το σχήμα του Maurizio Lazzarato περί της «μηχανικής υποδούλωσης»,¹⁰ με το οποίο περιγράφει τον τρόπο που τα σύγχρονα μέσα και θεσμοί επενδύουν στις αντιληπτικές, αισθητηριακές, συναισθηματικές και γνωσιακές

10. Maurizio Lazzarato, *Signs and Machines: Capitalism and the Production of Subjectivity*, μτφρ. J. D. Jordan, Λος Άντζελες: Semiotext(e), 2014, σ. 25-26.

οποιοδήποτε έχει κινηθεί έστω και περιφερειακά ή περιστασιακά στους χώρους της τέχνης, της ακαδημίας και του πολιτισμού ευρύτερα. Η εξουδετέρωση διά της αφομοίωσης τείνει να γίνει όλο και περισσότερο κανόνας του υπερ-ανεπτυγμένου δυτικού καπιταλισμού όσον αφορά τη διαχείριση των δυνάμεων κοινωνικής, πολιτικής και πολιτισμικής αμφισβήτησης, με τρόπο που πλέον δεν αποτελεί μόνο δείγμα μιας ειδικής πολιτικής βούλησης εκ μέρους των φιλελεύθερων ελίτ αλλά ακόμα περισσότερο μια βαθύτερη εσωτερική λογική και τεχνολογία ελέγχου ενσωματωμένη μέσα στην ίδια την αντικειμενική σύσταση των σύγχρονων δομών, δικτύων και μέσων. Αυτή τη δυναμική συνοψίζει η Jodi Dean με τον όρο «επικοινωνιακός καπιταλισμός»,¹¹ σύμφωνα με τον οποίο οι καθημερινές επικοινωνιακές και εκφραστικές πρακτικές των ανθρώπων (ακόμα και οι ριζοσπαστικές) εντείνουν την εξάρτησή μας από τα πληροφοριακά και πολιτιστικά δίκτυα που είναι αναγκαία για την αναπαραγωγή της καπιταλιστικής κυριαρχίας. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, ακόμα και οι ριζοσπαστικές πολιτικές και καλλιτεχνικές χειρονομίες «αιχμαλωτίζονται» από τον επικοινωνιακό καπιταλισμό, με αποτέλεσμα να αναπλαισιώνονται και να επιστρέφουν ως συνεισφορές στο ίδιο το συναισθηματικό, επικοινωνιακό και πολιτισμικό κύκλωμα που υποτίθεται ότι αμφισβητούν – δημιουργώντας έτσι στα υποκείμενα την ψευδαίσθηση μιας ουσιαστικής συμμετοχής στη δημόσια σφαίρα. Έτσι, καθώς η νέα πολιτιστική λογική των ιδρυμάτων αναπαράγεται μεταξύ άλλων και μέσα από την ταυτόχρονη κίνηση κυκλοφορίας και περιφραξης των ριζοσπαστικών ιδεών/μέσων, ο αισθητικός τους κομπορμισμός καταλήγει να ενισχύεται ακόμα και μέσα από την ψευδοκριτική εναντίον του.

Υπάρχει καν χώρος για κριτική;

Αν ακόμα κι η κριτική ενσωματώνεται, τι είναι αυτό που απομένει; Μοιάζει αρκετά απαισιόδοξο ως ερώτημα, αλλά είναι αρκετά ρεαλιστικό να το θέσει κανείς στις σημερινές συνθήκες. Δεν μιλάμε φυσικά για κάθε είδους κοινωνική και πολιτική κριτική προς οποιοδήποτε θεσμό ή εξουσία, αλλά συγκεκριμένα για τη θεσμοποίηση και παραγωγικοποίηση ενός συγκεκριμένου τύπου πολιτικής/πολιτιστικής κριτικής προς όφελος της αναπαραγωγής των υφιστάμενων εξουσιών στο ευρύτερο κύκλωμα του πολιτισμού, της ακαδημίας, της έρευνας, των τεχνών και των γραμμάτων. Οι Moten και

11. Jodi Dean, *Democracy and Other Neoliberal Fantasies: Communicative Capitalism and Left Politics*, Βόρεια Καρολίνα: Duke University Press, 2009, σ. 49-50.

αποκλεισμός των γυναικών στηρίχθηκε σε μια άρρητη άσκηση εξουσίας χιλιετιών και σε μια δομική βία απέναντι στις γυναίκες ή καλύτερα στους μη άνδρες (εν μέρει και τους μη ανδροπρεπείς άνδρες), δηλαδή σε ένα μισογυνιστικό φαντασιακό, εξηγεί γιατί μπόρεσε να επιβληθεί τόσο γρήγορα. (Μάλιστα το πράγμα είναι ακόμα χειρότερο: γιατί ήταν οι γυναίκες εκείνες που, με το θάρρος τους και την Πορεία προς τις Βερσαλλίες,⁵ ξεκίνησαν την Επανάσταση).

Θεώρησα την ιστοριογραφική και πολιτειολογική δουλειά απαραίτητη για τη φιλοσοφική ανάλυση της κοινωνίας και της πολιτικής, κι έτσι αποτίναξα τις καθαρά φιλοσοφικές γενικεύσεις, ακόμα και στα ζητήματα φύλου. Αν μελετήσουμε τις διαδικασίες μετασχηματισμού πιο προσεκτικά και διακρίνουμε μεταξύ συνειδητής, ρητής θέσμισης, από τη μία, και ασυνειδητής/μη συνειδητής θέσμισης, από την άλλη, τότε δεν μπορούμε να αποφύγουμε τον χωρισμό των αλλαγών που επέρχονται σε μια κοινωνία σε περισσότερες φάσεις, προκειμένου να τις συλλάβουμε καλύτερα φιλοσοφικά. Σε αυτό το πλαίσιο κάνω λόγο για τέσσερις φάσεις της διαδικασίας: *mise en scène*, *mise en acte*, *mise en sens* και *mise en abîme*.⁶

Ποιος είναι ο ρόλος του σώματος σε αυτή τη διαδικασία; Μπορούμε να κάνουμε λόγο για μια διαδικασία που θεσμίζει το σώμα ή να συλλάβουμε το σώμα ως έναν κοινωνικό θεσμό; Ή μήπως το σώμα είναι κάτι που ξεφεύγει από τις θεσμιζουσες δυναμικές; Σκεφτόμαστε εδώ τις διάφορες μορφές επιμέλειας του

5. Περιστατικό στην αρχή της Γαλλικής Επανάστασης (5 και 6 Οκτωβρίου 1789), κατά το οποίο γυναίκες της αγοράς του Παρισιού συγκεντρώθηκαν προκειμένου να διαμαρτυρηθούν για την ακρίβεια και τη σπάνη του ψωμιού. Θεωρείται από τα πρώτα και τα πλέον σημαντικά γεγονότα της Επανάστασης, καθώς οι γυναίκες, από κοινού με άλλους επαναστάτες, επιτέθηκαν στο οπλοστάσιο της πόλης και πολιορκήσαν το παλάτι του Λουδοβίκου – Σ.τ.μ.

6. Γαλλικά στο πρωτότυπο: ο πρώτος όρος σημαίνει κυριολεκτικά σκηνο-θεσία, με την έννοια του «ανεβάζω κάτι στη σκηνή», παρουσιάζω, και για την Pechriggl σηματοδοτεί τη διάσταση της δημιουργίας, του «κάνω να υπάρξει» κάτι νέο. Ο δεύτερος όρος σημαίνει πραγματοποίηση, εφαρμογή. Ο τρίτος όρος σημαίνει νοηματοδοσία/νοηματοθεσία και για τη συγγραφέα αφορά τη διάσταση του διαβεβουλευμένου και υπεύθυνου πράττειν. Ο τέταρτος όρος, που κυριολεκτικά θα μεταφραζόταν «αβυσσοποίηση», προέρχεται από την ιστορία της τέχνης και αναφέρεται στην τεχνική κατά την οποία το αντίγραφο μιας εικόνας τοποθετείται μέσα στην ίδια την εικόνα. Λόγου χάρι, σε έναν πίνακα βλέπουμε να απεικονίζεται ένας ζωγράφος που ζωγραφίζει, και στον καμβά του να βρίσκεται ζωγραφισμένος ο ίδιος να ζωγραφίζει. Η Pechriggl όμως χρησιμοποιεί τον όρο με μια πιο κυριολεκτική σημασία, για να υποδηλώσει τη διαρκή δυνατότητα διάλυσης, αποσύνθεσης των δημιουργημένων μορφών και ειδών και της επιστροφής τους στο χάος. Για μια αναλυτική ανάπτυξη της σημασίας των εν λόγω όρων, βλ. Alice Pechriggl, *Azieren und Handeln. Studien zu einer philosophisch-psychoanalytischen Handlungstheorie*, Μπίλφελντ: Transcript, 2018, σ. 14-16 και σοπράδην – Σ.τ.μ.

ανάπτυξη των αμερικανικών Κριτικών Νομικών Σπουδών (CLS), οι οποίες επιχειρούν την επανασύνδεση του νομικού με το πολιτικό στοιχείο. Ο Kirchheimer διάκειται ευνοϊκά στο κίνημα ενάντια στις φυλετικές διακρίσεις (αγώνες αφροαμερικανών και λατινοαμερικανών), καθώς και στο φιλερηνικό (ενάντια στον πόλεμο στο Βιετνάμ) και στο φοιτητικό κίνημα.²¹ Οι δικαιωματικές του αναπτύξεις δεν αφορούν τη θεμελίωση αρχών δικαιωμάτων (όπως θα κάνει η δεύτερη και η τρίτη γενιά της Φρανκφούρτης), αλλά εστιάζει στην αγωνιστική τους κινητοποίηση από την κοινωνία των πολιτών για πολιτικούς στόχους.²²

Επιλέγω να επισημάνω τρία σχετικά σημεία από τις αναλύσεις του. Πρώτον, η εκμετάλλευση της συμβολικής ισχύος των δικαιωμάτων για ανταγωνιστικούς λόγους επωφελείται συνήθως από την ανισορροπία νόμου και κοινωνικής πρακτικής. Όπως επισημαίνει, ήδη από τον μεσοπόλεμο: «Η μεγάλη διαφορά μεταξύ μιας αυταρχικής τάξης και μιας δημοκρατικής συνταγματικής τάξης είναι το γεγονός ότι η τελευταία διασφαλίζει τη νομική ανάπτυξη, αν και σε έναν περιορισμένο βαθμό και υπό το κόστος μίας αναπόφευκτης έντασης μεταξύ της νομικής τάξης και της τάξης της ισχύος. Επομένως σε ένα δημοκρατικό κρατικό σύστημα πολύ εύκολα μπορεί η ιδεολογική υπερδομή της νομικής τάξης να προπορεύεται πραγματικών σχέσεων εξουσίας.»²³ Το δεύτερο συναφές σημείο αφορά τον τρόπο επίκλησης των δικαιωμάτων από την κοινωνία των πολιτών, καθώς σχετίζεται με την ένταση μεταξύ των δικαιωματικών εγγραφών σε συνταγματικά κείμενα ή σε διεθνείς διατάξεις και της υλοποίησής τους, καθώς και των προσδοκιών εμβάθυνσης/επέκτασής τους. Η συγκεκριμένη επισήμανση του Kirchheimer θυμίζει τις διατυπώσεις του Rancière για τους «δίχως μερίδιο» (*sans-part*), οι οποίοι αμφισβητούν τον «ηγεμονικό μερισμό του αισθητού» επειδή «δεν έχουν τα δικαιώματα τα οποία έχουν και έχουν τα δικαιώματα που δεν έχουν», δηλαδή επικαλούνται τη μη αναγνώριση δικαιωμάτων τους και την καταπάτηση αναγνωρισμένων δικαιωμάτων τους.²⁴

Το τρίτο σημείο αφορά αυτό που ο ιστορικός νομικών ιδεών

21. Simard, *Le droit et son autre*, ό.π., σ. 226, υποσ. 162.

22. Σ' αυτό το κομμάτι θυμίζουν ιδιαίτερα τη γαλλική πολιτική θεωρία (Lefort, Balibar, Rancière), που συλλαμβάνει με τρόπο αγωνιστικό τα δικαιώματα. Βλ. μεταξύ άλλων Γιάννης Φλυτζάνης, *Ριζοσπαστική Δημοκρατία και Πολιτική Δικαιωμάτων: Κριτική Κοινωνική Θεωρία για την Πολιτική και το Δίκαιο στον Ανρί Λεφέβρ*, Αθήνα: Νήσος, 2022, σ. 332-348.

23. Kirchheimer, «Constitutional Reform and Social Democracy», ό.π., σ. 183.

24. Jacques Rancière, «Who is the subject of the Rights of Man?», *The South Atlantic Quarterly* 103(2-3), 2004, σ. 297-310.